

A STUDY ON DON JUAN'S MYTH

Cristina CERGAN
University of Pitești

Abstract: *The study is a short literary history of Don Juan's myth. I started from the definition of myth offered by Mircea Eliade, Levi-Strauss and Vernant to notice that the discussed myth does not obey this definition. Nevertheless it is considered a myth given its age, the great number of works dealing with it and its power to change all the time, to adapt itself to the changes of sensibility and literary taste but still to remain the same. Then are presented the most important characteristics of this myth and the way they are represented in various works of different literary trends and periods. I conclude that, although the myth changed a lot, especially in the modern and postmodern period it still can be recognized under the degraded surface of various literary forms.*

Keywords: myth, literary trends, various literary forms.

„Legenda mea... E o istorie epică, interminabilă, episodică, absurdă, confuză, reluată mereu ca un foileton, sau ca viața”¹. Așadar, „istorie epică, interminabilă, episodică, reluată mereu”, ar fi trăsăturile ce definesc esența mitului lui Don Juan.

În studiul său dedicat lui Don Juan, Jean Rousset atrage atenția că mitul acesta are un statut mai aparte în raport cu alte mituri. În primul rând nu corespunde criteriilor de definire ale unor cercetători precum Mircea Eliade, Levi-Strauss sau Vernant care consideră că mitul „povestește o întâmplare sacră, adică o revelație transumană care a avut loc în zorii Marelui Timp, în timpul sacru al începuturilor (in illo tempore)”², așadar care nu se raportează la o anumită eră istorică bine delimitată. Mitul lui Don Juan s-a născut într-o perioadă istorică, e relativ modern și i se cunoaște și prima versiune.

Un alt element care ne îndepărtează din nou de sfera miturilor, e faptul că miturile nu au autor, ele cunosc o largă răspândire și intensă circulație orală, trăiesc așadar dintr-o tradiție anonimă. Figura lui Don Juan e legată de numele unui autor, Tirso de Molina fără de care nici nu ar exista. În mod paradoxal, un text scris, aparținând unui profesionist al scrisului, cu o datare precisă, constituie actul de naștere al unui mit!

Cu timpul însă, Don Juan și-a câștigat independența atât față de inventatorul lui, cât și față de textul fondator. Tirso de Molina și Burlador-ul original au fost uitați, nu însă și Don Juan. Așadar, avem totuși de-a face cu un mit, căci, așa cum arăta Rousset, Don Juan „trece din operă în operă, din autor în autor, ca și cum ar aparține tuturor și nimănui. Recunoaștem în acest fapt o trăsătură specifică mitului: anonimatul legat de forța lui durabilă asupra conștiinței colective; ea se împletește cu aptitudinea acestuia de a se naște și a renaște mereu, fiind în continuă transformare”³. Nimeni, sau foarte puțini leagă astăzi legenda lui Don Juan de numele lui Tirso de Molina, ea devenind un bun comun, supus mereu altor și altor interpretări și perspective. Fiecare epocă l-a privit din alt unghi, i-a pus în lumină alte calități sau defecte; povestea lui a fost mereu altfel spusă. Și totuși, în ciuda atâtor deosebiri, atâtor metamorfoze pe care le cunoaște, Don Juan nu și-a pierdut niciodată identitatea, el poate fi întotdeauna ușor de recunoscut.

¹Ghelderode, *Don Juan*, apud Jean Rousset, *Mitul lui Don Juan*, Univers, București, 1999, p. 5

²Eliade, M., *Mituri, vise și mistere*, Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 17

³Rousset, J., *op.cit.*, p.7

Mircea Eliade subliniază faptul că, prin repetabilitate, mitul devine exemplar, slujind drept model al comportamentului uman, fiecare receptor identificându-se în cele din urmă cu eroul, retrăind actul creator, detașându-se de timpul profan pentru a intra în Timpul sacru. Întrebarea este, în cazul mitului lui Don Juan, spectatorul cu cine se va identifica? Cu victimele, cu instanțele punitive, cu libertinul păcătos al secolului al XVII-lea, sau cu răzvrătitul căutător al idealului din romantism?

În funcție de versiuni, de gen, de epocă sau chiar de orizontul de așteptare al publicului se oferă diverse soluții ce fac din erou când un model negativ, când unul pozitiv.

În mitul lui Don Juan se amestecă două elemente definitorii: o legendă populară din vechime răspândită în Occidentul creștin, sau cea a Statuiei de piatră a cărei atingere arde și ucide și povestea unui june-prim, a unui aventurier gata oricând să nesocotească legea și interdicția, având asociate nestatornicia, instabilitatea și figura actorului, purtător de măști succesive. Rousset consideră că ceea ce conferă lui Don Juan statutul de mit este, în primul rând prezența morții răzbitoare, a confruntării finale cu Statuia de piatră. Firește, moartea personajului poate primi interpretări diferite de la coborârea în Infern (Tirso de Molina), la moartea eroului de hemiplegie (Lavedan), sau infarct (Anouilh). „Chiar dacă un personaj precum Comandorul nu mai poate exista azi decât ca parodie sau ca aluzie, parodia se referă totuși la deznodământul tradițional.”¹

Jean Rousset încearcă să stabilească „invariantele mitului”, adică elementele care alcătuiesc scenariul donjuanesec. Aceste invariante ar fi: mortul pedepsitor sau musafirul de piatră, grupul feminin, „o serie n de victime”, și eroul, Don Juan. Ideea morții este o prezență fundamentală în cadrul mitului, iar grupul feminin este și el legat de esența mitului. Eroul este un cuceritor, un virtuoz al seducției și deci, inevitabil, trebuie să existe și victimele. Ele sunt mărturie a nestatorniciei lui Don Juan, a tendinței lui de a se repeta, de a lua de la capăt aventura cuceririi iar și iar fără a obosi vreodată. Numele, devenit nemuritor al eroului spaniol al iubirii trezește, involuntar, o mulțime de idei și de speranțe de natură erotică. Don Juan e un seducător, un bărbat iubind femeile și având succes la femei: la aceasta se reduce în accepțiunea banalizată, trivializată, întregul mit al lui Don Juan. „Tradiția ne arată că în tema despre Don Juan, impulsul sexual nestăviluit nu este motivul principal.”²

În perioada de declin al Renașterii și epoca următoare a barocului, Tirso de Molina, combinând cele două teme, a Statuiei de piatră răzbitoare și a cuceritorului, scrie piesa *El Burlador de Sevilla*, în jurul anului 1627, marcând astfel nașterea mitului literar propriu-zis al lui Don Juan. Piesa a trecut foarte repede în Italia unde diverse trupe de comediați au tradus-o și adaptat-o. Don Juan s-a născut în teatru și s-a dezvoltat în cadru dramatic aproape exclusiv până la sfârșitul secolului al XVIII-lea; colaborează la el toate modurile teatrale, de la drama scrisă la ramurile populare, commedia dell'arte, teatrul de bălci, teatrul de estradă, teatrul de marionete, dar și opera. De la actorii italieni, mitul lui Don Juan va fi preluat de Moliere. În secolul al XVIII-lea a avut loc o ascensiune a acestuia prin contribuția lui Goldoni cu *Don Giovanni* (1736) și a lui Da Ponte și Mozart cu *Don Juan*. Don Juan apare astfel în această primă fază exclusiv teatrală ca un libertin erotic, seducător și voluptuos, „personaj cinic și odios la

¹ Rousset, J., *op.cit.*, Univers, București, 1999, p.19

² Rank, O., *Don Juan*, Editura Institutului European; Iași, 1997, p.146

un Tirso de Molina, umanizat în parte la Moliere, sancționat totdeauna cu flăcările infernului.”¹

După Mozart, va avea loc diversificarea genurilor, Don Juan încetând să mai fie reprezentat doar în teatru. Momentul cel mai important al acestei diversificări o constituie povestirea fantastică a lui Hoffmann (1819) Don Juan, o povestire relatând o reprezentare a operei lui Mozart, urmată de o meditație, care este primul mare eseu pe această temă. Din secolul al XIX-lea și până astăzi s-au scris numeroase versiuni ale mitului, atât în teatru, cât și în romane și nuvele, în poeme și narațiuni în versuri. Byron va scrie și el un Don Juan în care fixează propriile sale tendințe: frumusețe, fatalitate, imoralism, răzvrătire.

Secolul al XIX-lea și romantismul în special a dat o altă interpretare lui Don Juan, văzând în el un neliniștit și nu o dată un răzvrătit împotriva oricăror forme de constrângere. Don Juan-ul romantic este atras de mirajul femeii ideale pe care încearcă să o identifice în celelalte femei, fiind însă osândit să nu atingă niciodată absolutul. Don Juan nu mai este perceput ca un simplu seducător, ci și ca un bărbat ce caută femeia ideală și a cărei infidelitate provine din acest fapt, cât și datorită propriilor instincte preaputernice. La Moliere și, în general în decursul secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, Don Juan este Don Juan în primul rând prin aceea că nu cunoaște angoasa, zbuciumul interior, remușcările. El trăiește clipa, bucuriile prezentului, fără alte complicații filozofice; scandalul și pedepsirea iau naștere în exteriorul său, fără a produce vreo vibrație în conștiința sa. Don Juan este lovit din afară. „Don Juan-ul romantic e mai simpatic publicului său care aproape ca nu-l mai condamnă, dar el își poartă în sine însuși limita care este neliniștirea.”² Otto Rank observă și el ruptura existentă în fondul caracterului lui Don Juan între senzualitatea neînfrânată pe de o parte și, pe de altă parte, sentimentul de culpabilitate și teamă de pedeapsă.

Merimee cu Les ames du purgatorie (1834), a introdus un element nou și foarte fecund din punct de vedere artistic: căința finală. Ajuns în punctul maxim al fărâdelegilor, eroul începe să fie cuprins de remușcare, imaginându-și că ia parte la propriile funeralii. Alexandre Dumas va combina operele lui Tirso de Molina, Moliere și Merimee și va scrie Don Juan de Marana ou chute du n ange (1836). Zorilla în Don Juan Tenorio (1846) va reda eroului caracterul curajos și cavaleresc pe care le avea inițial, accentuând însă și el elementul religios. Bernard Shaw (1903) va fi cel care îl va parodia și ridiculiza pe Don Juan în piesa Man and Superman.

În secolul nostru asistăm la o degradare a mitului. Ea se manifestă prin estomparea trăsăturilor eroice care sunt înlocuite cu trăsături pur omenești. Don Juan de astăzi pus sub semnul întrebării sau condamnat; este poligamul cu metodele lui de cucerire perimate, este omul dorinței fără sfârșit și al plăcerii excesive. Dar figura lui Don Juan nu se reduce doar la cea a seducătorului și voluptosului; dincolo de acestea s-a putut intui încă de la început refractarul, transgresorul, cel care vrea să o rupă cu toată insolența cu normele și cu legile: epoca noastră privilegiază în Don Juan „fie pe reprezentantul marginal al unei clase căreia îi respinge valorile, fie pe opozantul, omul refuzului într-o societate în care el nu-și mai are locul”³. Sub Influența realismului, elementele miraculoase din existența eroului (însuflețirea statuii Comandorului, pedepsirea cu moartea în flăcările Iadului) sunt tot mai mult ignorate ca neconforme noului canon literar.

¹ Păcurariu, D., *Temă, motive și mituri*, Albatros, București, 1990, p.126

² Idem, p.127

³ Rousset, J., *op. cit.*, p.158

De la eroii lui Moliere și Mozart ce-și propuneau plăcerea nelimitată prin cucerirea tuturor femeilor, astăzi Don Juan devine "căpcaunul erotic" (Jouve), „omul risipei și al excesului”(Starobinski), cade în insuficiență fiziologică, în erotisme deviate și mici perversiuni, dacă nu chiar în aservirea matrimonială (Frisch) sau interesat de o formă specială de posesie, aceea prin creație (Nicolae Breban) „Don Juanii de altădată erau niște damnați: acesta este un obsedat; foarte modern și datorită acestui fapt.”¹

Figura lui Don Juan a rămas întipărită în conștiința colectivă ca fiind seducătorul ce uimește fără încetare prin vitalitatea lui debordantă care depășește orice limite omenești. Depart de a fi o individualitate efemeră, cu o evoluție oarecare, Seducătorul din Sevilla reprezintă un simbol. „Don Juan este înainte de toate, o forță brută, instinctivă, plină de neastâmpăr, însă inepuizabilă, triumfătoare, irezistibilă.”² Această energie e infinită și mereu egală cu ea însăși și de aceea Don Juan este văzut la aceeași vârstă de june-prim, fără să se schimbe în vreun fel. Nu există Don Juan copil, nici decrepit sau epuizat. Don Juan nu trăiește decât într-un prezent permanent, singura dimensiune temporală compatibilă cu natura sa. S-au scris și câteva opere în care se vorbește despre copilăria lui Don Juan (Byron), ori despre bătrânețea seducătorului (Gautier, Balzac, Viard). Imaginea unui Don Juan copil sau bătrân desființează însăși condiția de mit a lui, căci, Don Juan nu este un om oarecare, ci însuși Seducătorul ce nu cunoaște altă vârstă decât a maximei înfloriri fizice, în primul rând. Don Juan reprezintă însăși senzualitatea concepută ca principiu, ca „genialitate senzuală”³, așa cum o numește Ion Vartic. Ignorând orice responsabilități, Don Juan simbolizează puterea și libertatea absolută ce nu poate accepta necesitatea și constrângerea. El nu e în ultimă instanță imoral, ci amoral, întrucât e cu totul străin de orice normă, regulă sau lege de origine umană sau divină. Pentru el viața este un simplu joc, joc ce se repeta mereu; el aleargă de la o victimă la alta, zorit să cucerească și să treacă mai departe.

Trebuie amintit de asemenea faptul ca există și a doua versiune paralelă a mitului lui Don Juan și anume povestea lui Don Miguel de Manara. Acest erou al unei legende din Sevilla se pare că a trăit cu adevărat și că istoria a păstrat dovezi în acest sens. Eroul, după o viață desfrânată și necuviincioasă se îndeaptă și se pocăiește. În continuare duce o viață de sacrificii în scop filantropic, stingându-se în cele din urmă de moarte naturală. Un moment deosebit de important este acela al chinului interior al lui Miguel ros de remușcare. Pentru a scăpa de oribilele halucinații pe care le avea și pentru a-și ispăși păcatele se va călugări, dăruindu-și toată averea pentru construirea unui spital al săracilor. Această metamorfoză a fost determinată de biserică, „aceasta urmărind sa dea o turnură pilduitoare în sensul moralei creștine, destinului eroului.”⁴. Această variantă a mitului este ilustrată magistral în romanul Don Juan al lui Toman Josef.

Există, așadar, în tradiția folclorului din Sevilla două personaje Don Juan care, așa cum remarca Otto Rank au fost confundate parțial, caracteristicile lor au trecut dintr-o parte în alta, diferențele au dispărut și soarta lor a devenit identică.

Literatura și, în special literatura epică prelungește existența mitului, consideră Mircea Eliade. Atât mitul cât și romanul urmăresc să povestească o istorie semnificativă, să relateze evenimente dramatice care au avut loc într-un trecut mai mult sau mai puțin fabulos. Se poate astfel degaja ușor structura mitică a anumitor romane

¹ Montherlant, *Don Juan*, apud. Jean Rousset, *op. cit.*, p.156

² Vartic, I., *Modelul și oglinda*, Cartea Românească, București, 1982, p.47

³ Idem, p. 48

⁴ Păcurariu, D., *op. cit.*, p. 151

moderne, se poate demonstra supraviețuirea literară a marilor teme și personaje mitologice. Dar „ieșirea din timp” realizată prin lectura romanelor apropie cel mai mult funcția literaturii de aceea a mitologiilor. „Timpul pe care îl trăim citind un roman nu este, fără îndoială, acela pe care-l reintegrăm, într-o societate tradițională, ascultând un mit. Dar și într-un caz, și în altul, ieșim din timpul istoric și personal și ne cufundăm într-un timp fabulos, transistoric.”¹

Indiferent de sursa lui, esențial este că mitul lui Don Juan continuă să existe într-o formă sau alta până astăzi. Asistăm la un asalt din partea profanului cu o acțiune acut degradantă, iar sacrul e tot mai puțin perceptibil. Totuși, în ciuda transformărilor și metamorfozărilor succesive sau a elementelor străine suprapuse pe structura inițială, mitul mai poate fi identificat, mai e încă recognoscibil, chiar dacă nu în întreg ansamblul său semnificativ, cel puțin fragmentar.

Bibliografie

- Eliade, M., *Aspecte ale mitului*, Univers, București, 1978
Eliade, M., *Mituri, vise și mistere*, Univers Enciclopedic, București, 1998
Gennep, A., *Formarea legendelor*, Polirom, Iași, 1997
Păcurariu, D., *Teme, motive și mituri*, Albatros, București, 1990
Rank, O., *Don Juan*, Editura Institutului European, Iași, 1997
Rousset, J., *Mitul lui Don Juan*, Univers, București, 1995

¹ Eliade, M., *Aspecte ale mitului*, Univers, București, 1978, p.17